

פסק ההלכה

הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (יח,י) פוסק: "אשם מצורע ששחטו בחוץ שלא לשמו - חייב, הואיל ושלא לשמו ראוי בפנים וכשר כמו שיתבאר"⁴. הרמב"ם אינו כותב במפורש שהוא מדבר על אשם מצורע ששחטו בחוץ קודם זמנו שלא לשמו, אך כן פירשו רוב האחרונים את דבריו, שכוונתו לפסוק כרב חלקיה⁵, ודבריו הם המשך להלכות הקודמות (ז-ט), בהן מדובר על מחוסר זמן ('שהם וישפה'). ראייה לדבר, שאם עסקינן בשוחט אשם מצורע בזמנו - הרי הוא חייב אפילו לשמו (מרכבת המשנה). כדעה זו פסק המאירי (יומא סג,א) במפורש, שגם אשם קודם זמנו חייבין עליו שלא לשמו.

הטעם להכרעה זו, שהגמ' מוכיחה מכמה ברייתות כדעת רב חלקיה, ואף שדחתה את כל ראיותיה - פשוטות הברייתות היא כדעת רב חלקיה, ותירוצי הגמ' הם דיחוי בעלמא (ערוך השולחן). ועוד: רב אשי בסוף הסוגיה מיישב סתירה בין המשנה לברייתא על פי חילוקו של רב חלקיה בין לשמו לשלא לשמו, ונמצא שהכריע כמותו (ליקוטי הלכות וערוך השולחן)⁶.

בקרן אורה (קיד,ב) התחבט בדברי הרמב"ם: מחד, מסתימתו משמע שהוא מדבר באשם ששחטו בזמנו. גם מהנימוק: "הואיל ושלא לשמו ראוי בפנים וכשר כמו שיתבאר" משמע כן, שהרי לא ביאר בשום מקום שאשם קודם זמנו כשר שלא לשמו. מאידך, אם כוונת הרמב"ם לאשם בזמנו - מדוע כתב זאת לגבי האשם דווקא, ולא

לגבי החטאת? בשלמא אם עסקינן בקרבן טרם זמנו, וחייבו משום שהוא ראוי בפנים שלא לשמו - הרי חטאת שלא לשמה פסולה בפנים; אבל בזמנה, בוודאי חייבין עליה שלא לשמה בחוץ, מפני שהיא ראויה לשמה! החזון איש (קדשים ליקוטים סי' ה ד"ה והר"מ) מסיק שהרמב"ם מדבר באשם בזמנו, וחידוש, שהמקריב חטאת בחוץ שלא לשמה, אפילו בזמנו - פטור⁷ (ועיין באור שמת, שטובר שהרמב"ם סתם מפני שהתלבט כיצד לפסוק).

סיכום

לדעת רב חלקיה בר טובי, אשם מצורע שהוקרב במקדש טרם זמנו ושלא לשמו - כשר, ולפיכך גם השוחטו בחוץ לפני זמנו שלא לשמו חייב עליו. באחרונים נחלקו האם כוונת רב חלקיה שהאשם הופך לעולת נדבה או שלמי נדבה ('דם זבחים' וחדת דניאל), או שדינו כאשם רגיל שלא לשמו (קרן אורה). רב הונא חולק ופוסל את האשם בפנים, ולכן גם פוטר עליו בחוץ. במסכת יומא נחלקו אמוראים בחידוש הנובע מדברי רב חלקיה, ששחיטה שלא לשמו בחוץ מועילה להחשיבו כקרבן כשר ("עקירת חוץ"). ולפי גרסה מסוימת העמידו את דברי רב חלקיה במי ששחיטתו מתחילה בחוץ ונמשכת בפנים (רבנו חננאל).

הרמב"ם פוסק שאשם מצורע ששחטו בחוץ שלא לשמו חייב עליו, אך לא כתב בפירושו שמדובר באשם קודם זמנו. רוב האחרונים הבינו שכוונתו כרב חלקיה, אך יש שפירשו דבריו על אשם בזמנו (קרן אורה וחזון איש).

מערכה רחצ. הקרבה על ידי הבכורות לפני הקמת המשכן (קטו,ב)

(שמות כ,כ) מלמד על הקמת במות בכל מקום והקרבת קרבנות¹.

על קרבנות אלה אומרת המשנה (ק"ב,ב): "עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות, ומשהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים". יש לברר את המקור לכך שעבודת הקרבנות נעשתה על ידי הבכורות, ומתי בדיוק ומדוע הוחלפו הבכורות בכהנים.

העבודה בבכורות - מקורה וגדרה

בתורה לא נאמר במפורש שעבודת הקרבנות נעשתה על

במשך התקופה שמיציאת מצרים ועד הקמת המשכן (בחדש ניסן שנה לאחר מכן) טרם נצטוו ישראל על הקרבת קרבנות באופן סדיר. עם זאת, היו באותה שעה קרבנות ציבור לעיתים, ככתוב במלחמת עמלק: "ויבן משה מזבח" (שמות יז,טו, ובאונקלוס: "ופלח עלוהי קדם ה'"). וכן במתן תורה: "ויכתוב משה את כל דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר... וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים" (שמות כד,ד-ה). מצאנו גם קרבנות יחיד, ככתוב: "ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים" (שמות יח,יב). גם הפסוק "מזבח אדמה תעשה לי... בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"

4. כוונתו באומרו "כמו שיתבאר" למה שכתב בהל' פסולי המוקדשין (טו,א), שכל הזבחים שזבחו שלא לשמם (כולל האשם) - עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מפסח וחטאת.

5. מהר"י קורקוס, כסף משנה, מרכבת המשנה הל' פסולי המוקדשין יז,כ, ליקוטי הלכות כאן, ערוך השולחן סי' ק,י, הר המוריה כאן, 'שהם וישפה' בספר הליקוטים במהדורת פרנקל.

6. החזון איש (קדשים ליקוטים סי' ה ד"ה קטו,א) דחה ראייה זו, שאולי כוונת רב אשי למי שהפריש שתי אשמות לאחריות, ובה חייב שלא לשמו קודם זמנו, ואף רב

הונא מודה בכך, כמבואר בגמ'.

7. הדבר תלוי האם אומרים "הואיל וראוי לשמו בפנים", עיין יומא סג,א ובשערי היכל שם מערכה קמח, שנחלקו ראשונים להלכה בדבר. בברייתא לעיל קט,א נאמר שחטאת שנשחטה שלא לשמה חייבין עליה בחוץ, אך זאת במעלה אימורי חטאת שנשחטה בפנים שלא לשמה, ולא בשוחט בחוץ שלא לשמה.

1. לשון הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה כ): "פשיטה דקרא הנה הוא מדבר בשעת היתר הבמות, שהיה מותר לנו בזמן ההוא שנעשה מזבח אדמה בכל מקום ונקריב בו".

בירושלמי שם מבואר שהעבודה בבכורות היתה נהוגה עוד לפני יציאת מצרים: "קודם לכן מה היו עושין? יתקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות... שהיה משמש בכהונה גדולה". פירוש: קודם לבחירת הבכורות מפי הגבורה היו נוהגים כן מעצמם (פני משה). ממילא, לא היה הדבר תלוי בקדושת הבכורה וב'פטר רחם', אלא הגדול שבבית הוא שהקריב (קרבן העדה).

במדרש במדבר רבה (פרשה ד,ח) נאמר הדבר בהרחבה: "ותדע לך שהיו הבכורות מקריבים... מתחילת ברייתו של עולם אדם הראשון היה בכורו של עולם, וכיון שקירב קרבנו... לבש בגדי כהונה גדולה, שנאמר: 'ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם'... כיון שמת אדם מסרן לשם, שת מסרן למתושלח⁵, כיון שמת מתושלח מסרן לנח, עמד נח והקריב קרבן... מת נח ומסרן לשם. וכי שם היה בכור? והלא יפת היה בכור... ומפני מה מסרן לשם? מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו. ותדע לך ששם היה מקריב שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם' וגו'... מת שם ומסרה לאברהם. וכי אברהם היה בכור?⁶ אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה והקריב שנאמר: 'ויעלהו לעולה תחת בנו'. מת אברהם ומסרה ליצחק, עמד יצחק ומסרה ליעקב. וכי יעקב בכור היה? אלא שאת מוצא שנטלה יעקב מן עשו בערמה... שהיה יעקב מבקש להקריב ולא היה יכול מפני שלא היה בכור...". וכך לשון הרמב"ם בפירוש המשנה כאן: "שהעבודה תמיד לא היתה אלא בבכורות מאדם עד משה רבינו".

דברי המדרש נראים כסותרים: מחד, הבגדים נמסרו לשם ולאברהם הצדיקים למרות שלא היו בכורות, ומאידך על יעקב נאמר ש"לא היה יכול" להקריב "מפני שלא היה בכור"! עוד יש להקשות על המדרש מקרבנו של הבל, שלא היה בכור. לפיכך נראה שכוונת המדרש כאמור, שהבכור נחשב כמנהיג המשפחה, והיה מקובל שהוא מקריב, כמנהג בעלמא מפני כבודו וכבוד העבודה, ויעקב לא היה יכול להקריב מפני כבודו ויראתו של עשו. בכך מוסבר קניין הבכורה על ידי יעקב, וכיצד יכולה הבכורה לעבור מאדם לחברו⁷. ביציאת מצרים, כשנאמר "קדש לי כל בכור", הפך המנהג לדין, ועד שנבחרו הכהנים לעבודה היתה חובה להקריב על ידי הבכורות דווקא. נמצא, שלדעת הרמב"ם

ידי הבכורות. הגמ' כאן מביאה את הפסוק "וישלח את נערי בני ישראל" ומפרשת שהכוונה לבכורות, אבל נראה שאין זה פירוש מילולי למילה "נערי", וממילא, הראיה איננה מעצם הפסוק². בירושלמי (מגילה פ"א הי"א) מבואר המקור לכך, בשם ר' יוחנן: "מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות? מן הדין קרייה: 'כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים' וגו'". התורה אומרת על הלויים: "כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל... כי לי כל בכור... ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי. ואקח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל" (במדבר ח,טז-יח). פסוקים אלה מורים שהבכורות היו ראויים לעבודת הקודש, והלויים נבחרו תחתיהם.

הירושלמי מביא פסוק נוסף כמקור לעבודה בבכורות: "והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" (שמות יב,יב). נראה שכוונת הירושלמי לומר, שמיתת בכורי מצרים היתה שפטים באלוהיהם, כי נהוג היה שהבכורות מקריבים לעבודה זרה³, ובמותם פסקה עבודת האלילים; ולהבדיל, הדין בישראל בהקרבה לה' היה בדומה לכך⁴.

קרבנו של אדם הראשון, "בכורו של עולם". בגמרא בעבודה זרה (ח ע"א) נאמר: "יום שנברא בו אדם הראשון, כיון ששקעה עליו חמה, אמר: אוי לי, שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי ויחזור עולם לתוהו ובוהו, וזו היא מיתה שנקנסה עלי מן השמים. היה יושב בתענית ובוכה כל הלילה, וחוה בוכה כנגדו. כיון שעלה עמוד השחר, אמר: מנהגה של עולם הוא, עמד והקריב שור שקרניו קודמין לפרסותיו, שנאמר: 'ותיטב לה' משור פר מקרין מפרס'. ואמר רב יהודה אמר שמואל: שור שהקריב אדם הראשון - קרן אחת היתה לו במצחו".

לעניין זה: עדת קורח היו בכורות, שרצו להחזיר לידיהם את העבודה (ראב"ע רמב"ן במדבר טז,א).
5. מפני צדקתו, שהרי באותה שעה עדיין היו קינן מהללאל וירד (אבל אנוש וחונן כבר מתו).
6. בשאלה האם אברהם היה גדול אחיו עיני סנהדרין סט,ב: "דילמא אברהם זוטא דאחיה הוה". אבל בסדר עולם רבה (פרק ב) ובבראשית רבה (פרשה לח,יד) נאמר שאברהם היה הגדול.
7. כעין זה נכתב ב'שיעורי רבנו משולם דוד הלוי' כאן, שעד מתן תורה, שהיו קרבנותיהם 'קרבנות בני נח', ההקרבה בבכורות אינה נובעת מקדושת הבכורה, אלא היתה זו זכות הקרבה, כעין זכות ממונית. רק לאחר מתן תורה היה דין זה תלוי בקדושת הבכורה.
באופן זה ניתן להסביר גם את פרשת קין והבל: קין היה אמור להביא קרבן בשם

2. עיין רמב"ן על התורה שם, ובפירושו לבמדבר טז,יט כתב: "על דרך הפשט, היו כל ישראל תחילה ראויים לעבודת הקרבנות, כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד". רש"י במשנה (ק"ב, ד"ה ועבודה בבכורות) מביא את הפסוק "נערי בני ישראל" כמקור, ואפשר שכוונתו רק שמוכח ממנו שהמקריבים לא היו כהנים, וממילא שמע מינה שהיו הבכורות. וכן משמע בפירוש המשנה לרמב"ם: "בא בקבלה שזה שנאמר 'וישלח את נערי בני ישראל' שהם הבכורות, לפי שהעבודה תמיד לא היתה אלא בבכורות מאדם עד משה רבינו".
3. כן כתב ב'כלבו' (הל' יו"ט) בטעמה של מכת בכורות: "לפי שהיו כומרי עבודה זרה שלהם, כפי מנהג הקדום שהיתה העבודה בבכורות, ואפשר שהמנהג היה אף באומות", אך לא ציין לירושלמי. בפני משה ובקרבן העדה פירשו בדרכים אחרות.
4. רמז נוסף לכך בפסוק: "בני בכורי ישראל... שלח את בני יועבדני" (שמות ד,כב,ג), ועיין בית הלוי שם). כמה מפרשים קושרים גם את מחלוקת קורח ועדתו

בכור, כמבואר בגמ' להלן קיח,א (תפארת ישראל וקן אורה כאן; חזו"א בכורות סי' טז,ח).

משנתנו כוללת את המנהג שלפני מתן תורה ואת הדין שלאחריו.

אימתי החלה עבודת הכהנים במקום הבכורות?

הגמ' מביאה את הפסוק: "וישלח את נערי בני ישראל", ורב הונא בר רב קטינא⁸ אומר על כך בשם רבי אסי: "ופסקו". פירוש: באותו יום אכן הקריבו "נערי בני ישראל", שהם הבכורות, כאמור, אבל מאותו היום והלאה הקריבו הכהנים. רש"י מביא גירסה נוספת¹⁰: "ופסקיה", כלומר, שבמילים "בני ישראל" יש טעם מפסיק, אתנחתא (ולא כמסורת הטעמים שבידינו, לפיה האתנחתא במילה "עולות"), ואילו המשך הכתוב "ויעלו עולות" הוא עניין בפני עצמו, לאמור: גם באותו היום לא נערי בני ישראל הם שהקריבו, אלא הם היו כשליחי עם ישראל להביא את הקרבנות ולעמוד עליהם (כעין המעמדות במקדש. יכהן פאר).

הגמ' מקשה על כך ממשנתנו ומברייתא האומרות שהבכורות עבדו עד הקמת המשכן, ומיישבת שהדבר שנוי במחלוקת תנאים, אודות ה"כהנים" שהוזכרו בפרשת יתרו, במעמד הר סיני: "וגם הכהנים הניגשים אל ה' יתקדשו" (שמות יט, כב): ר' יהושע בן קרחה פירש שהם הבכורות, וכך שיטת משנתנו, ואילו רבי סובר שהכוונה לנדב ואביהוא¹¹, ולשיטתו אהרן ובניו החלו להקריב כבר מאז מעמד הר סיני¹².

קרבן קין והבל. בראש השנה השני לבריאת העולם (על פי 'זוהר חדש' בראשית, ועיין ראב"ע בראשית ד,ג) הביאו קין והבל את קרבנותיהם, זה מפירות האדמה וזה מן הצאן, 'וישע ה' אל הבל ואל מנחתו'. כיצד נודע הדבר? במדרש 'לקח טוב' נאמרו על כך שני פירושים: האחד, שירדה אש משמיים וליחכה את קרבנו של הבל, והשני, שנתברכו עסקיו. ממעשה קין והבל נראה שהקרבה על ידי בכורים היתה בתורת מנהג, שהחשוב במשפחה הוא המקריב, ואין פסול בעבודתו של מי שאינו בכור.

יש אומרים, שגם מיציאת מצרים ואילך מצות ההקרבה בבכורות נהגה רק בקרבנות ציבור, אבל קרבנות היחידים דינם כבמה בזמן היתר הבמות, שכשרה אף בור שאיננו

מדוע הסתפק האם העולות היו פרים? הרי לדעה שהיתה זו עולת התמיד – פשוט שהיתה כבשים (עיין מאירי חגיגה שם)! אך ראה במערכה הבאה, שיש מקום לומר שרב חסדא נקט בפשטות שהיה הפשט וניתוח מכח סברה בעלמא, ולא מכח שיטת ר' עקיבא שגם הפרטות נאמרו בסיני.

9. גם כאן חילופי נוסחאות: לפנינו "קרבנו ופסקו", וכן בילקוט שמעוני רמז שסא, אבל רש"י ותוס' והשטמ"ק והמיוחס לרבנו חננאל לא גרסו כן, והנוסח "קרבנו" שולל את פירושו השני של רש"י.

10. מכך שרש"י חוזר על המילים "כדיליף לקמן" (בד"ה א"ל רב הונא ובד"ה לישנא אחרינא) משתמע שלא התכוון להביא את שני הפירושים, אלא כתב אחד ואחר כך חזר בו וכתב את השני במקומו. ובכך מוסבר מדוע בהמשך ביאר באופן המתאים לפירוש השני בלבד, שבשעת מתן תורה היו הכהנים כבר מורגלים בהקרבה, ראה בהערה 12.

11. נראה שרבי מזכיר את נדב ואביהוא בלבד, ולא את אהרן, כי עלה יותר משאר הכהנים (פס' כד). באשר לאלעזר ואיתמר, לפי הפירוש ש"הנגשים" הם הקרובים יותר (ראה בהערה הבאה) – הרי שאלעזר ואיתמר לא היו במדרגה אחת עם נדב ואביהוא, על כל פנים בעליית משה בפרשת משפטים, שבה הובאו הקרבנות (שמות כד,א; ועיין במכילתא דרשב"י בשמות יט, כב, "בשני מקומות נאמר כהנים" וכו', שנראה שדעה זו מקשרת בין העליה בפרשת יתרו לבין העליה בפרשת משפטים). בטהרת הקודש מסביר שהוזכרו נדב ואביהוא כי עליהם יש ראייה מ"בקרובי אקדש", כמבואר בהמשך הסוגיה.

12. רש"י (ד"ה יתקדשו וד"ה זו פרישת נדב) מבאר, שהראיה שכבר מאז הקריבו איננה רק מכינים של נדב ואביהוא "כהנים", אלא מהמילים "הנגשים אל ה'", דהיינו הניגשים בדרך כלל להקריב קרבנות. לפי הפירוש הראשון ברש"י לעיל, שבשעת מתן תורה טרם הקריבו הכהנים, נראה ש"הניגשים אל ה'" היינו הקרובים יותר להר, כפי שפירש ראב"ע שם. ואפשר גם ש"זו פרישת נדב ואביהוא" פירושו שכאן הודיע המקום על הפרשת נדב ואביהוא.

יש לציין לשיטת הספרא במחלוקת זו: בספרא (צו פרק יב,ה) אומר ר' שמעון שישראל היו מפרישים את מתנות הכהונה כבר מהר סיני, אבל הכהנים זכו בהם רק משעת משיחתם. הראב"ד מפרש שעד המשיחה המתנות ניתנו לבכורות, וכשיטת משנתנו.

כל המשפחה, והבל סבר שקרבנו של קין אינו מספיק מכובד וטרח להביא קרבן אחר תחתיו, וקין ראה בזה ערעור על מעמדו כבכור (כעין זה ב'פנים יפות' בראשית ד,ח, ועיין בראשית רבה פרשה כב,ז).

8. בירור זהותו של בעל המימרא: לשון הגמ' לפנינו: "יתיב רב הונא [שטמ"ק: חנא] בר רב קטינא קמיה דרב חסדא וקא קיי וישלח... אמר ליה הכי אמר ר' אסי: ופסקו... אותביה ברייתא", ולפי נוסח זה רב הונא הוא שקרא ורב חסדא הגיב על כך בשם ר' אסי ורב הונא הקשה מן הברייתא. ברש"י ותוס' מופיע נוסח אחר: "ויתיב וקאמר וישלח", ונחלקו בפירושו: רש"י כותב שהאומר הוא רב חסדא (מלשון רש"י ניתן להבין שגרס כך, אבל תוס' כותבים שזהו פירוש), ורב הונא הגיב בשם ר' אסי, ורב חסדא הקשה מן הברייתא; ואילו תוס' מפרשים שרב הונא הוא האומר ורב חסדא הגיב ורב הונא הקשה מן הברייתא.

בדרך כלל, הביטוי "יתיב ראובן קמיה שמעון ויתיב וקאמר" מובנו שראובן הוא שאמר (עיין ברכות לב, שבת נד,ב; פסחים כג,ב-כד,א; ורש"י ד"ה אמר ליה; סוכה יא,א; מו"ק ט,ב; ורש"י ד"ה אבל זקינה). במקום אחד נראה להיפך, במנחות פא,ב: "יתיב רבי ירמיה קמיה דרבי זירא ויתיב וקאמר... א"ל: רבי, אתה אומר כן?", והרי ר' ירמיה הוא תלמיד ר' זירא, והרבה לשאול ממנו (עיין זבחים ז,א, טו,א, כו,א. ביד מלאכי כלל רצז למד מכאן להיפך, שר' זירא היה תלמיד ר' ירמיה, ותמוה). ברם, עיין דק"ס שם, שיש נוסחאות לפיהם אמורא אחר אמר "רבי" וכו'. עוד יש להעיר, שלעיתים ביטוי זה מופיע באופן מורכב יותר: "יתיב ראובן אחורי שמעון ויתיב שמעון קמיה דלוי ויתיב וקאמר", ובנוסח זה האומר הוא שמעון או לוי, עיין ב"ק קב,א וחולין טז,א, ועיין ברכות מט,ב; ורש"י ד"ה ויתיב רב גידל ובעל המאור שם.

נמצא, אם כן, שלשון הגמ' כאן נוטה לפירוש תוס', ופירוש רש"י חורג מן המקובל. יתכן שרש"י מסתמך על הגמ' בחגיגה ו,ב, שם רב חסדא עצמו מתלבט בפסוק הטעמים בפסוק זה, האם יש להפסיק ב"עולות" ופירושו שהעולות היו כבשים, או ש"פריים" שבסיפא מוסב גם על העולות. ואם היה ידוע לו בשם ר' אסי שיש אתנחתא ב"בני ישראל" – לא היה מקום לספקו שם. אלא שרש"י שם מציע אפשרות להפסיק ב"עולות" בזקף קטון במקום אתנחתא, ואם כן אינו סותר לדיון כאן.

לאידך גיסא יש לשאול: אם רב חסדא הוא שסבר, כדברי רש"י, שהיה הפשט וניתוח, הרי שלדעתו כבר נאמרו בסיני הפרטים המפורשים באהל מועד, ואם כן

רש"י שם ורמב"ן בשמות כח,מא¹⁴. כמו כן, הפסוק שנאמר לבני לוי בחטא העגל: "מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו ולתת לכם היום ברכה" (שמות לב,כט) נתפרש בכיוון זה, שמילוי הידים הוא החינוך לכהונה (רש"י), וזוהי הברכה (ראב"ע).

הסבר זה אפשרי על פי הדעה שבשעת מתן תורה עדיין היו הבכורות מקריבים¹⁵. לעומת זאת, על פי הדעה בסוגיה כאן שהכהנים החלו להקריב כבר ממעמד הר סיני נראה שאין לכך קשר לחטא העגל. בכך מוסבר איזכורם של נדב ואביהוא כבעלי מעמד מיוחד בעלייה להר סיני (שמות כד,א). אף מפורש בפרשת תצוה: "ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי" (שמות כח,א), וזאת לפני חטא העגל! ולדעה התולה את החלפת הבכורות בחטא העגל עלינו לומר שהציווי על המשכן נאמר שלא כסדרו, והיה לאחר מעשה העגל¹⁶. ראייה נוספת לשיטה זו ממה שנאמר כבר בפרשת בא: "וכל בכור אדם בבניך תפדה" (שמות יג,ג), ומשמע שמלכתחילה קדושת הבכורות לא נועדה להימשך¹⁷.

מסתבר, שלפי השיטה שבחירת הכהנים אינה תלויה בחטא העגל, החלפת הבכורות בכהנים איננה עונש, אלא נובעת מביטול היתר הבמות וריכוז העבודה במשכן. הבמה

בכורות הלויים.

16. אכן, כך היא שיטת רש"י (שמות לא,יח), וכן מפורש בתנחומא (תרומה סי' ח): "אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביום הכפורים עצמו, אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל, א"ר יהודה בר' שלום אין מוקדם ומאוחר בתורה". ודעת הרמב"ן (ויקרא ח,ב) שסדר הדברים היה כסדר הכתוב בתורה.

הדעה שחטא העגל הוא הסיבה להחלפת הבכורות בכהנים מעוררת גם קשיים עקרוניים: א. אמנם שבט לוי לא חטא בעגל, אבל אהרן עצמו חטא, ונאמר עליו: "ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו" (דברים ט,כ). ניתן להבין מדוע לא נשללה כהונתו עקב החטא, כי "היתה כוונתו רצויה וטהורה" (אברבנאל שמות לב), אבל קשה להבין כיצד דווקא בעקבות החטא זכה לכהונה! ועיין משך חכמה במדבר ג,א-ד שעמד בזה, ופירש שהכתובים רומזים שנענש באופן אחר, במיתת בניו. ב. לכאורה אם חטא העגל הוא הגורם – ראוי היה שלעתיד לבוא יחזור המצב לתקונו, והרי בחירת הכהנים קיימת לעולם, ככתוב: "וחרגת אותם אבנט אהרן ובניו... והיתה להם כהונה לחוקת עולם" (שמות כט,ט), "להיות להם משחתם לכהונת עולם לדורותם" (שמות מ,טו), "ברית כהונת עולם" (במדבר כה,יג), ובדברי הימים (א כג,יג): "ויבדל אהרן מהקדושו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד עולם". במשך חכמה (שמות לח,א וויקרא ז,לד) דימה זאת לדין שכהן שעבד עבודה זרה נפסל לעולם, אף כשחזר בתשובה (מנחות קט,א). ועיין באור החיים בבראשית מט,כח, שכתב שאכן העבודה עתידה לחזור לבכורות בנוסף ללויים.

17. בספר 'פנים יפות' (במדבר ח,טז) התקשה בזה, ותיירץ שקדושת הבכורות לעבודה נאמרה על אלו שהיו בכורות ביציאת מצרים ועל כל הנולדים מהם, בין בכור ובין הבאים אחריו, ולא נאמרה על בכורות שיוולדו לאחר מכן, ובהם נאמרה מצות פדיון הבן (ועי"ש תירוצו נוסף, שמצות הפדיון נאמרה בבכורות שעבדו ע"ז במצרים ולא נתקדשו; וקשה, שהרי כבר אז נאמר שפדיון הבכורות יהיה גם בארץ, "היה כי יביאך", ולא רק ביוצאי מצרים). בחז"א ("א"ח כקה"ז) תירוצו אחר, שמלכתחילה נקבע שהבכורות יעבדו רק עד הקמת המשכן ואז יחלפו בכהנים, ולכן נזקקו לפדיון, ומכל מקום היה ראוי שישרתו כלויים, וזה נשתנה בעקבות חטא העגל (וקדמו המהר"ל גנור אריה, שמות כד,ה). תירוצו זה מיישב יפה את כל הראיות הנ"ל, אבל מלשון כמה מדרשים לא משמע כדבריו, כגון במדבר רבה פרשה יב,ז: "אמר ר' אבא בר ממל: אלו הבכורות לפי שהקריבו לפני העגל אבדו כהונה, וכן את מוצא שכל הכהנים שעבדו לעבודת כוכבים בבנין ראשון פסלו הקב"ה במקדש שני". אולי יש מקום לתירוצו נוסף: אלמלא חטאו הבכורות היתה מצוה זו מתפרשת באופן אחר, שבכור כל משפחה יוקדש לה' ככהן, אבל אם ירצו – יפדוהו ויתנו חמישה סלעים לאוצר המקדש.

הפסוק "וישלח את נערי בני ישראל" עוסק בקרבנות שנאמרו בפרשת משפטים, לאחר עשרת הדברות שבפרשת יתרו, אבל לדעת רש"י היה זה לפני כן (ד"ה עולה שהקריבו: "קודם מתן תורה וישלח את נערי בני ישראל"). וכפי שכתב בפירושו לתורה (שמות כד,א), וזוהי הדעה המקובלת בחז"ל¹³. אם כן, לפי הפירוש שקרבנות אלה הוקרבו על ידי הבכורות ואחר כך פסקו – הכהנים החלו להקריב החל ממעמד הר סיני. לעומת זאת לפירוש שגם קרבנות אלו הוקרבו על ידי הכהנים הרי שהכהנים החלו להקריב כבר משעת הגעתם למדבר סיני, וכדיוק לשון רש"י (ד"ה לישנא אחרינא): "שמשבאו לסיני הופרשו הכהנים".

הסיבה להחלפת הבכורות בכהנים

בכמה מאמרי חז"ל מוסבר, שהבכורות הקריבו לעגל ובעקבות כך נענשו בהחלפתם על ידי הכהנים. כך נאמר בירושלמי במגילה (פ"א ה"א): "אמר רבי לוי: 'שבר ה' מטה רשעים' – אלו הבכורות שהקריבו לעגל תחילה", וכן בשמות רבה (פרשה לא,ח) ובמדבר רבה (פרשה ג,י), ועוד.

פרשני התורה מסבירים על פי זה את הפסוק: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה'" (דברים י,ח), שנאמר בפרשה מעניינו של חטא העגל (עיין

13. בגמ' בשבת פח,א: "בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן", ובחגיגה ו,ב ויבמות ה,ב נאמר שקרבנות אלו היו "לפני הדיבור". במכילתא (יתרו, מסכתא דבחודש, פרשה ג) נאמר: "והיו נכונים ליום השלישי, זה יום ששי, שבו נתנה תורה. ומה עשה משה בחמישי? השכים בבקר ובנה מזבח תחת ההר... בנה מזבח והקריב עליו עולה ושלמים".

בהמשך המכילתא נאמר: "נטל הדם וזרק על העם.. אמר להם: הרי אתם קשורים ענובים תפוסים, מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן. ר' יוסי בר' יהודה אומר: בו ביום נעשו כל המעשים". הרמב"ן (שמות כד,א) תולה בדעת ר' יוסי בר' יהודה ש"בו ביום" היינו למחרת מתן תורה, וכתב שהעיקר כדעה זו (וכן דעת ראב"ע שמות כ,כ). אבל לכאורה פשט דברי ריב"ז ש"בו ביום" ממש, וכדברי המכילתא דרשב"י (שמות כד,ד): "ויכתב משה את כל דברי ה' – אלו דברים שקדמו למתן תורה. וישכם בבקר – זה יום הששי, נאמר כאן 'בבקר' ונאמר להלן 'בהיות הבקר' [על מתן תורה], איני יודע אם דיברות קדמו לקרבנות או קרבנות קדמו לדיברות? ת"ל 'וישכם בבקר ויבן מזבח', ולהלן הוא אומר 'בהיות הבקר', מלמד שקדמו קרבנות לדיברות", אם כן לכל הדעות הקרבנות קדמו. ובפירושו ר' אברהם בן הרמב"ם (שמות כד,א) כתב באופן סתמי שדעת חז"ל שכל זה היה לפני עשרת הדברות (ולדעתו היה זה לאחריהן, בו ביום). לכל עניין זה ראה בהרחבה בזבחי אפרים כאן וב'תורה שלמה', מילואים לפרשת משפטים, סי' כז.

אפשר שמה שהניע את חז"ל לומר זאת, חרף הקשיים בפשט הכתובים שעמד עליהם הרמב"ן שם, הוא ההבנה שאמירת "נעשה ונשמע" (שמות כד,ז), לפני זריקת דם הקרבנות, קדמה בהכרח לעשרת הדברות, ובזה נתייחדו ישראל, שהתחייבו בטרם שמעו. ועוד, שחז"ל מציינים כההליך ה'גיו'ר' במתן תורה שישראל "נכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים" (כריתות ט,א), ונראה שהבינו ששלושת השלבים נחוצים כהקדמה למתן תורה. וכן מבואר ברש"י בגיטין פח,ב ד"ה לפנייהם: "ואע"פ שנתתה פרשה זו לאחר מתן תורה, קודם מתן תורה נאמרה ונבנה המזבח והעלו העולה והשלמים ובאותו דם נכנסו לברית", ומשמע שכתב זאת כראיה לשינוי הסדר.

14. יש מקום להבין אחרת את הקשר הכתובים, שהכתוב מספר על הורדת הלוחות ושימתם בארון, ואגב כך נאמרה הבדלת הלויים לשאת את הארון (עיין רמב"ן דברים שם).

15. גם לשיטה זו יש מקום לשאול, מדוע הבכורות המשיכו להקריב אחרי חטא העגל עד הקמת המשכן ולא נפסלו לאלתר? אכן, באור זרוע (הל' בכורות, סי' תקסט) כתב שמיד בחטא העגל נפסלו בכורות ישראל, ומאז ועד הקמת המשכן הקריבו רק

אחרים שהיו ראויים לכך.

דעת משנתנו שההקרבה בבכורות נהגה עד הקמת המשכן. לדעה אחרת בסוגיה הבכורות הקריבו עד מתן תורה, ומאז נתקדשו הכהנים. הקרבן בפרשת משפטים, שהיה לפני מתן תורה (רש"י), תלוי בפירושים שונים ברש"י, האם הוקרב על ידי הבכורות או הכהנים.

בכמה מקורות נאמר שהבכורות הוחלפו בעקבות חטא העגל. לפי הדעה השנייה הנ"ל נראה שההחלפה בכהנים ולויים היתה מסיבה אחרת, בעקבות המעבר מהקרבה בבמות להקרבה במקום מרכזי לעם כולו.

מערכה רצט. הפשט וניתוח בעולת סיני (קטו,ב)

לדעת ר' ישמעאל "כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד", לאמור: אותם הפרטים שנאמרו בספר ויקרא ולא הוזכרו קודם לכן בתורה, כגון הפשט וניתוח – אכן לא נאמרו קודם לכן, ואילו לדעת ר' עקיבא "כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד", והעולות שהוקרבו במהלך מעמד הר סיני נעשו לאחר אמירה זו.²

במחלוקת תנאים זו, נראה ששיטת ר' עקיבא מקובלת יותר בדברי חז"ל.³ אפשר שהאמוראים בסוגיה כאן ידעו שקיימת מחלוקת בשאלה כללית זו בין ר' עקיבא לר' ישמעאל, ובכל זאת נקטו כל אחד בשיטתו: יתכן שרב אדא בר אהבה סבר שגם לדעת ר' עקיבא עולה זו לא היתה טעונה הפשט וניתוח, משום שהיתה קודם מתן תורה, ולדעתו בשעה זו טרם נאמרו הפרטות. מאידך, לדעת רב הונא בר רב קטינא, גם ר' ישמעאל יכול להודות שעולה זו היתה טעונה הפשט וניתוח, משום שהפשט העולה היא דין בסיסי, ואין מקום כלל להקרבת בהמה שלמה על קרבה ופירשה בלא הפשט וניתוח. ראייה לדבר מהלכות במת יחיד לאחר מתן תורה: במה זו טעונה הפשט וניתוח (למסקנת הגמ' קטא), למרות שאיננה טעונה כל פרטי קרבן עולה המבוארים בויקרא, כגון מתן דמים סביב המזבח (כמבואר במשנה קיגא). יתכן לפרש לפי זה גם את ראייתו מהברייתא: לדעת רב הונא, מכיוון שעולת סיני קרבה לפני

היא מזבח פרטי או משפחתי, ולכן בכור המשפחה הוא המקריב; המשכן הוא מזבח כללי, והמקריבים הם השבט הנבחר מהעם כולו.¹⁸

סיכום

בראשית עבודת הקרבנות בישראל היתה העבודה נעשית על ידי הבכורות, ולכך נתקדשו ביציאת מצרים (ירושלמי). דבר זה נהג כבר מימות אדם הראשון ובימי האבות (ירושלמי; מדרש רבה; רמב"ם), אבל נראה מהם שהיה זה בתורת מנהג מפני כבוד הבכורות והעבודה, ולכן מצאנו חריגות בעניין זה, והעברת העבודה מן הבכור לאישים

נאמר בתורה, כחלק ממעמד הר סיני: "וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות" (שמות כד,ה). הלכותיה של עולה זו לא נתפרשו בכתוב, פרט לכך שהיתה בה זריקת דם ("וחצי הדם זרק על המזבח"). עוד נאמר בפרשת ויקרא, שנאמרה למשה רבנו באהל מועד: "והפשיט את העולה ונתח אותה לנתחיה" (ויקרא א,ו), לאמור: לפני הקטרת העולה יש להפשיט את העור ולנתח את הבשר, ולאחר מכן להקטיר את הבשר המנותח בלבד, ואילו העור ניתן לכהנים (ויקרא ז,ח). הסוגיה עוסקת בשאלה: מה היה דין העולות שהוקרבו על ידי עם ישראל לפני הקמת המשכן? האם הועלו באש בשלמותן, ללא הפשט וניתוח? מן הדיון משתמע, שאין ספק שעולות אלו הוקטרו כליל לה', למרות שהדבר אינו מפורש בהן. מסתבר שהדבר נלמד מעצם המושג "עולה" – קרבן העולה באש לה'.

מחלוקת התנאים והאמוראים ופירושה

בגמ' מובאת מימרא של רב אדא בר אהבה, לפיה העולה שהקריבו ישראל במדבר לא היתה טעונה הפשט וניתוח. רב הונא בר רב קטינא¹ מקשה על כך מברייתא האומרת במפורש: "עולה שהקריבו ישראל במדבר – טעונה הפשט וניתוח!" הגמ' מתרצת שהדבר שנוי במחלוקת תנאים, הנוגעת להבנת סדר הדברים בנתינת התורה לישראל:

סיני עצמו, בארבעים היום שבהם היה משה שם: בגמ' בברכות ה,א: "אמר ר' שמעון בן לקיש: מאי דכתיב 'זאתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם'? לוחות – אלו עשרת הדברות, תורה – זה מקרא, והמצוה – זו משנה, אשר כתבתי – אלו נביאים וכתובים, להורותם – זה תלמוד; מלמד שכולם נתנו למשה מסיני", כלומר, עם לוחות הברית. בגמ' בעבודה זרה ה,א: "למימרא דאי לא חטאו [בחטא העגל] לא הוּוּ מייתי? והכתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות!", הרי שפשוט לגמ' שפרשיות אלו, הכתובות בספר במדבר ודברים, נאמרו בארבעים היום שקדמו לחטא העגל. ובגמ' בסנהדרין פב,א: "וירא פנחס בן אלעזר, מה ראה? אמר רב: ראה מעשה וזכר הלכה. אמר לו: אחי אבי אבא, לא כך לימדתי **ברדת מהר סיני**: הבעול את הנכרית קנאין פוגעין בו!".

הרמב"ן בפירושו לתורה במספר מקומות נוקט בשיטת רבי ישמעאל (הקדמה לבראשית ולדברים; שמות לד,לא; ויקרא ז,לח; כה,א; במדבר א,א; דברים א,א).

18. לפי זה, ראוי היה ראובן ליטול את הכהונה, אבל נלקחה ממנו בגלל מעשה בלהה (בראשית מט,ג; באונקלוס וברש"י; בראשית רבה פרשה צח,ד).

1. כך גרסת רש"י ופירושו, ולשיטת תוס' זוהי סברת רב חסדא, ראה במערכה הקודמת הערה 8.

2. למרות שהקרבן היה עוד לפני מעמד הר סיני (עיין במערכה הקודמת הערה 13) – תוס' חגיגה ו,ב ד"ה ר' עקיבא, וטהרת הקודש כאן. המאירי בחגיגה שם מעלה אפשרות שהציווי על הפשט וניתוח נאמר לדעת ר' עקיבא כבר במרה!

3. הביטוי הרווח "הלכה למשה מסיני" וכיוצא בו אינו נובע מדעת ר' עקיבא דווקא, שכן גם דברי ה' באהל מועד היו בעיקרם למרגלות הר סיני (ועיין רמב"ן ויקרא ז,לח), ומצאנו שגם ר' ישמעאל עצמו אומר על פסוקים בויקרא שהם "נאמרו למשה מסיני" (חולין מב,א). אולם בכמה מקומות מודגש שהמצוות כולן נאמרו בהר